

ALTALÁNOS ELVEI.

A' KÖZNEPI

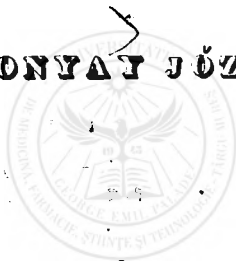
ORVOSTUDOMÁNYNAK

SZERZÉS

ORVOS DOCTORRÁ EMELTETÉSEKOR

KÖZREBOCSÁGÁ

BARONYAY JÓZSEF.

PESTEN, 1834.

NYOMTATTA FÜSKÜTI LANDERER.

KEGYES JÓLTÉVŐJINEK

PÁRTFOGÓJINAK

MÉLY TISZTELETE' 'S IIÁLÁJA' JELÉÜL

AJÁNLIJA

A' SZERZŐ.

E L Ő S Z Ó.

Jelen iktatási értekezésem' tárgyául a' köznépi orvostudományt választám, mint fölötte közérdekű, 's mind tehetségemnek, mind helyzetemnek leginkább megfelelő tárgyat. Czelom ennek alapelveit fölkeresni, 's lehetőleg fejtegetve előterjeszteni; mellynek kivitelét, a' tárgy' bizonyos szempontokból 's többféle viszonyok szerénti vizsgálatától függesztém föl. Ehez képest igyekeztem meghatározni: lehet e- kell e- 's mi a' köznépi orvostudomány? mi annak valódi köre, 's mennyire terjedhet határa? Igyekeztem megmutatni: mennyiben ártalmas? 's mellyek hasznai? továbbá próbáltam egy czélirányos köznépi orvostudomány' szerkezésére szolgáló tervet adni, fölkeresvén egyszersmind és kijelelvén azon utakat és módokat, mellyek által orvosi ismeretek közöltethetnek a' nemorvos közönséggel. Hogyan jártam el mind ezekben, ítélje meg a' dologhoz értő olvasó.

Minthogy pedig forrón óhajtom, hogy csekély munkám honosimat érdekelje, némileg ébressze

lólág szenvedő embertársának használ azzal, minek ő egykori gyógyulását köszöni. Így lón eredetileg egy úgy nevezetethő természeti orvostudomány, mellynek a' legdurvább népeknél is meg kellett egykor lenni, 's mellynek egyszerű vonásai a' rendszeres orvostudomány' és művészet' képéből örökké kitűnnek. Így állítá elő a' szükség, azon némelly gyógyfüveknek empiricus ismeretén alapült együgyű házi orvostudományt, mellyhez hasonlót még ma is lehet minden pallérozatlanabb népeknél találni.

Miképen gyakoroltatott pedig kezdetben az orvostudomány? minémű annak első művészeti eredete? arra a' legrégibb történetírások is homályosan vezetnek *), bár igaz, hogy a' legtudatlanabb népek is ősmertek némelly füveket 's egyebet, mellyeket sebek 's más nyavalyák gyógyítására tudtak használni *). Egyébiránt bizonyos, hogy eleinten egészen a' köznépnél voltak minden orvosi ismeretek; így napkeleten, honnan mindenféle pallérozódás erede, 's hol az orvostudomány' első nyomait is találni lebet †), ama' legrégibbidőkben, mellyek az emberiség 's egyszers-

*.) K. Sprengel Versuch einer pragmat. Geschichte d. medic. 3te Aufl. Halle. 1821 etc. I. B. *) Celsus de medicina L. VIII. ed. Waldeck. Monast. 1827. in praefat. Sprengel ugyanótt. Hecker Geschichte d. Heilkunde. Berlin 1822. etc. I. B. S. 23. Blumenbach introd. in Hist. med. literar. Götting. 1786. Sect. 1. †) Hecker, a' f. hozott helyen.

mind minden tudomány' és művészet' gyermeki korát képezik, mind azok gyakorolgatták az orvoskodást, valakik vagy ön magoknál, vagy egy 's más betegnél valamit használni tapasztaltak '); mindazáltal némellyek ügyesség, tapasztalat, és az ismeretes gyógyszereknek szerencsés alkalmazása által kitűnván, közbizodalmat nyertek mások felett, 's így kerekedtek az orvosok '). A' Babyloniaknál, mint Herodotus írja, törvény volt minden beteget kitenni a' köz piaczra, hogy kiki körülé megjelenvén, valamit gyógyulása iránt javasolna, 's nem vala szabad a' beteg mellett szó nélkül elmenni '); hasonló szokás volt az Assyriaiaknál 's más napkeleti nemzeteknél is '). Min-

*) J. P. Frank. az idéz. h. *) Blumenbach ugyan ott. ') Herodotus Histor. Libri IX ed. P. Weselingius Amstel. 1736. fol. gr. et lat. L. I. c. 197. p. 94. „alteram item sapienter constitutam habent legem (scil. Babylonii.) qua aegrotos efferunt in forum: neque enim medicis utuntur; ut eum adeuntes de langvore consulant, si quis et ipse eundem habuit morbum, aut alium vidit correptum. Haec illi qui illuc adeunt consulunt, hortanturque ad ea, quae ipse faciendo effugerit similem morbum, aut alium noverit effugisse. Nec fas est cuiquam aegrotantem praeterire silentio, nec antequam exploraverit, quoniam ille morbo laboret.“ — C. F. Hundertmark de aegrot. apud veteres in vias publicas et templa expositione ed. 2. Lips. 1749. — *) Strabo Geogr. L. XVI. p. 1082. „neminem tam improbum fore, qui sciens non impertiretur.“

den ember orvos lévén tehát, az orvostudomány, mellynek létezni szükségesképpen kellett, merő köznépi, elvetlen, gyógyítási ismeretekből állott⁹⁾. Illy alakjában ment az által a' köznép kezéből a' papokéba, kik a' néptől hozzájok jutott leg-egyszerűbb orvosi ismereteket is, a' babona 's titok sűrű fátyolával vonták be. Az Eskuláp templomának papjai, a' nyavalyákat istenek haragjának tulajdonító¹⁰⁾ népet, sokféle szertartások között (előbb a' beteg minden étel-italtól keményen eltiltatván, kosokat 's juhokat tartozék áldozni, 's ezeknek bőreikbe burkózva kifejűdni a' templomban, istenek segítségéért könyörögvén; ekkor a' pap eskulápi köntösben, leány sereg kísérete mellett járúla hozzá, szolgáltatván nekie a' szükségeseket)¹¹⁾ gyógyitgatták nyavalyáikból, 's az ekképen fölgyógyíltak, értéki körülményikhez képest, az eskulápi gyógy-feleleteket kőoszlopokba vésették, vagy fatáblákra iratták 's hála gyanánt a' templomba helyezték, mint hasonló esetben máskor használandó tapasztalatokat¹²⁾. Az egyiptombelieknél ezen szokás még erősebb lábra kapott, úgy hogy minden fölépült beteg ren-

⁹⁾ Plinius *Histor. nat.* L. XXIX. c. 5. ¹⁰⁾ Celsus *praefat.* ¹¹⁾ Pausanias in *Atticis* c. XXXIV. p. 84. II. Meibomius *Dissert. de incubatione in fanis Deorum medicinae causa olim facta.* Virgilius *aeneid.* L. VII. ¹²⁾ Tibullus *Lib. I. Eleg. 3.* „Nunc Dea, nunc succurre mihi, nam posse mederi, Picta docet templis, multa tabella tuis.“

deseu fölírá a' templomban, a' mi által egészsége helyre állott ¹³⁾ 's ezen gyógytanúságokat, a' nyilvánosságtól 's közzé léttől, papjaik gondosan mególtalmazák ama' máig is homályban lévő szent ákombákomok (figurae hieroglyphicae) által, 's az e'féle hasznos jegyzeteket viselő néma kődarabokat minden szem elől elrejtve tartogaták szent házukban, és a' titokba csak pap, vagy papi rendből lévő, lehetett beavatva, ehez képest gyógyászkodni is kizárólag csupán a' papi rendből lévők joga volt ¹⁴⁾. Mózes az egyiptomi papok neveltje lévén, minden titkokba 's így az orvostudományba is be vala avatva, mellynek gyakorlását ő is őszve kötötte ugyan a' papi hivatallal, hanem az élet' és egészség' föntartását tárgyazó józan rendszabásokat, a' természetre, mellynek valóban ismerője 's tudósa volt, bölcsen ügyelve, egy jobb szellemű törvényvé alakítva írá eleibe az izráel népének, 's ennek mindenek felett szoros megtartását keményen parancsolá, a' beteget még a' legcsekélyebb esetekben is mindenkor a' paphoz utasítván ¹⁵⁾. Hasonló állapotban volt az orvostudomány eleinte minden egyéb nemzeteknél is, 's nem lévén hivatal szerénti rendes orvosok, vagy a' tudatlan köznép; vagy a' titkoskodó papok 's képzelgő pbilosophusok, vagy mindenik fél gya-

¹³⁾ Plinius Histor. L. XXIX. C. 1. ¹⁴⁾ Diodorus Sicul. Bibliotheca Histor. Hecker az idézett helyen. ¹⁵⁾ 3 Moz. 12, 13, 14, 15 's a' t.

korlá azt; így egy részről az alacsony popularitás, más részről az ábrándos mysticismus, oly két túlságban tarták azt, hogy nem csak pallérozatlan, hanem babouákkal, titkokkal, bűbájosságokkal teljes tudákosságnak nem ok nélkül tekintették ¹⁶⁾, 's mint a' nemzetek miveltsége időről időre növekedék, úgy emelkedett az orvostudomány is lassauként a' pallérozódás magosabb fokára. A' Görögök, ama' sok tekintetben örök tiszteletet érdemlő nemzet, legtöbbet tettek eleinte az orvostudomány kimivelésében. Különösen a' halhatatlan emlékű Hippocrates, a' bölcselkedési tudományoktól, mellyeknek akkor egy részét tette ¹⁷⁾, elválasztván az orvostudományt, eddigi köznépi alakjából kivetkezteté, és tisztán 's valódi tudományos rendbe szerkeztetve adá anuak egészét elő, 's a' többi tudományok sorában mind végig fenmaradó ön-állásba helyezé ¹⁸⁾. 'S midőn így ő kezdé meg egyedül, az orvostudomány igazi tudományos 's művészeti pallérozódásának időszakát, apja lón azon örökké erős alapokon álló, 's állandó szerkezetű okos orvostudománynak, mellyen sem a' külömbféle köznépi tudatlan ál-vélemények', fonák képzeletek', előitéletek' serege; sem a' babona 's titkoskodás szennye; sem a' minden időben uralkodó rendszerkörság 's különös el-

¹⁶⁾ A c k e r m a n Institutiones Hist. med. Norimb. 1792. p. 14. 15. ¹⁷⁾ C e l s u s praefat. A c k e r m a n ugyan ott. ¹⁸⁾ H e c k e r 174. lap 's köv. B l u m e n b a c h, A c k e r m a n a' felhozott helyeken.

méleti szenvedelmek mételye, diadalmat nem vehettek 's venni nem is fognak.

Ezen történetirási rövid töredékek által, nem annyira az orvostudomány' eredetére, miről az idézett szerzők kitkit bővebben értesíthetnek, kívántam egy általános pillanatot vetni; mint inkább azt terjeszteni némileg elő, hogy azon orvostudomány, melly kezdetben minden nemzetnél létezett, nem volt 's nem is lehetett egyéb, mint — a' szó tulajdonképeni értelmében — köznépi orvostudomány, melly a' kor szellemének mindig megfelelőleg apródonként pallérozódván, a' tudományos miveltség' lépcsőjére eljuta. — Maradott ugyan a' régi időbeli tudománytalan kurúzsolásnak elég magva, melly köznépi orvoslás' neve alatt, a' számtalan házaló álorvosok', durva borotválók', tudákos kenőasszonyok', tapasz, kenőcs, balzsam, cseppek, 's holmi különös hatású titkos gyógyszer árulók' avatatlan serege által, az emberi nem egészsége 's élete nem kis kárára, mind e' mai napiglan gazdagon tenyészik; de ez éppen nem a' társaság 's egyes emberek jóllétét eszközölő köznépi orvostudomány, hanem egy megvetendő 's gyökerestől kiirtandó veszedelmes ál gyógyászság. Továbbá léteznek szerte a' nemorvos közönségnél, tulajdonképen a' köznépnél, némelly gyógytudományi folüleges ismeretek, divatoznak külömbféle elvetlen gyógymódok 's betegekkel bánásbeli megöröködött szokások, kurúzsoltatnak egyre számtalan betegek úgynevezett házi szerek által 's a' t.:

hanem egy józan köznépi orvostudomány' valódi létszere e'képen sem meritetik ki.

Egészen más tehát egy a' rendszeres orvostudomány elveivel nem ellenkező szerkezetű, bizonyos határú 's körű, czélirányos köznépi orvostudomány, mellynek is többféle nézetek szerinti általános mivoltáról szölland jelen értekezésem, a' következő öt Szakaszban:

Első Szakasz: Mi a' köznépi orvostudomány?

Második Szakasz: A' köznépi orvostudomány köre 's határai.

Harmadik Szakasz: A' köznépi orvostudomány szerkezetének terve.

Negyedik Szakasz: Ártalmas és hasznos 's becses volta.

Ötödik Szakasz: Mi módon közöltethetnek köznépi orvostudományi ismeretek a' nem-orvosokkal?

· ELSŐ SZAKASZ.

Mi a' Köznépi orvostudomány?

Valamelly tudományt köznépileg (populariter) adni elő, annyit teszen, miut azt vagy általában, vagy különösen annak érdekesebb részeit, a' közéletre szükséges igazságait, kétes véleményektől, 's haszonuélküli elvont észképektől tiszta fejezteit, teljes és egyszerű előadásban, világos rendben 's öszveköttetésben, érthető szavakkal, tiszta, rövid és könnyű kifejezésekkel, alkalmas kiterjedésben közölni. Azon tudományoknak, mellyek egyrészről kiki által által könnyen fölfoghatók lévén, a' közfelvilágosodást 's pallérozódást hatalmasan eszközlik; más részről közérdekű 's az emberek nagyobb száma szükségéinek leginkább megfelelő hasznos ismereteket foglalnak magokban, köznépilegesen előadva szükségesképen közöltetniek kell. Mert átaljában igaz az, hogy mig valamelly tudomány, csupán szoros értelembeni bűvárjai' munkás körében merő tudományos szellemben létez, mig alkalmas közkiterjedésben 's célirányos köznépi alakba öltöztetve nem adatik elő: mind addig nem hárámlik abból azon jótékony haszon az emberiségre, mellynek különbben hárámlol-

nia lehet és kell. Ezen józan igazságnál fogva közöltetnek is mindennap, óhajtott popularitással, kivált az érdekesebb tudományok, mellyek a' nemzeti közmiveltségre 's hasznos ismeretek terjedésére közvetlen befolyással vagynak. Ismertesekek például, a' több köznépi tudományok között: popularis physica, — mechanica, — astronomia, — chemia 's a' t.; — mellyek, a' tudományos pályá' futására el nem juthatott néposztályra nézve, melly igen czélirányosak, sőt kerülhetlenül szükségesekek, a' tapasztalás bizonyítja.

Illy érdekes — és az egész emberiségre legjótékonyabb haszonnal kiterjedő — az orvostudomány, mellynek köznépileg lehető előadása iránt, mindig sok vetélkedés volt és van ma is. Igen sokan, kik okosan különböztetni nem képesek vagy nem akarnak, azt vitatják, hogy azt popularizálni nem lehet, nem kell, 's hogy valameunyi köznépi orvosi iratok általán fogva szükségtelenek, sőt felette veszedelmesek és valóságos megvettetést 's kiirtatást érdemelnek; holott pedig az emberrel 's annak legfőbb javával foglalatoskodó tudománynak köznépi alakbani közöltetését, midőn az sokkal inkább hasznos mint káros (Lásd Negyed. szak.), teljes joggal lehet kívánni. —

Átaljában véve, az orvostudomány, mellynek tárgya az ember, mind magában, mind azon viszonyok szerint, mellyekben mint életműszeres valóság, az egész természettel van, czélja pedig az élet és egészségítőkély' fentartása, vagy a'

csonkultnak helyreállítása, szintűgy az egyes emberekre, valamint az egész társaságra nézve, — mint az emberiséget legközelebről érdeklő, annak jóllétére 's bódogságára leginkább munkáló tudomány, ön mileg *) tekintetvén, legfőbb tárgya egy köznépi tudománynak. — Az embernek, élete kezdetétől végéig, legnagyobb 's leggyakoribb szüksége az orvostudományra van; nem is számlálhat annyi sok köznépi iratokat egy tudomány sem, mint cz, mellyeket részint a' szükség és a' sok helyekeu orvos nélkül szükölködő szenvedőkön segítés' óhajtása hozott létre egyes emberek által, részint a' társaság egészségi jóllétéről gondoskodó orvosi politia rendelkezései által jövének világra; mellyek még a' legpallérozatlanabb emberekre is jóltévőleg ható hasznos ismeretekkel teljesek lévén, nem ellene, hanem mellette szóllanak a' köznépi orvostudománynak. —

Azonban tárgya és célja közötti szoros egybefüggés szerint, mint tanítmány 's tanulmány ön mije, tekintetvén az orvostudomány, azon kettős viszony áll elő, mellyben annak részei egymásra 's az egészre vagynak, 's mellyben van az egész az emberi társaságra. Ehezképest, minthogy hasznos voltának 's célirányosságának nem a' pusztá elméleti (theoreticus) ismeretek, — hanem min-

*) Ön mileg objective, ön kileg subjective: ön mi, objectum, ön ki subjectum. Lásd Műszókönyv — írta Fogarasi D. János. Pest. 1833.

den elvek 's alaptörvények tetteges alkalmazása 's gyakorlatbani valósulása által kell nyilatkozni: kétképen tűn elő, t. i. mint tudomány, és mint művészet, 's e' kettőből egy szétválhatatlan rendszeres egész alakul. Midőn már ezen rendszeres tudományi egésznek, köznépi tudományá tételéről van szó, nem csak ön mileg, hanem ön kileg is kell azt tekinteni; gondolóra kell t. i. venni: lehet e azt rendszeres kiterjedésében köznépi tudományképen adni elő nem orvosoknak? 's képes e nem orvos annak, miut tudományi 's művészeti rendszeres egésznek alapos ismeretére eljutni, azt tökéletesen fölfogni 's czélilányosan alkalmazni?

Az orvostudomány tanulására, előre számos segéd tudományokbani jártasság kívántatik, — közelebbi alapos értésére pedig, az annak rendszeréhez tartozó készítő tudományok valódi ismerete szükséges; továbbá minden egyes tanítvány' részenkénti figyelmes vizsgálata; rendben 's öszveköttetésben tanulása, elveinek értelmes fejtegetése, itélése, — minden elméleteknek művészeti alapszabályokra alkalmazása 's gyakorlat általi valósítása, — utóbb minden eseteknek 's tüneteményeknek ügyes észrevétele, ennek tapasztalattá magosítása, majd a' tapasztalatnak gyakorlati elvekre való visszavitele 's elméletekkel öszvevetése, újabb elméletek 's művészeti elvek elvonása — teszik az egésznek rendszeres fölfogását, igazi tudományos ismeretét 's művészileg értcsét.

Ki orvostudományi ismereteket nem illy rendszeres úton szerez, ki némi gyakorlati szabályokat elméleti ismeretek nélkül bir, annak ismereti nem egyebek tökéletlen, fölüleget, tudománytalan, csonka ismereteknél, az nem más mint kontár. *) Már pedig az orvostudomány alapos ismeretére megkívántató elő készületekkel nem bíró, 's az egésznek rendben 's öszveköttetésben tanulásával nem foglalatoskodható nem orvos közönség, éppen illy tökéletlen orvosi ismeretekre tenne szert, ha azt akarúok, hogy a' rendszeres orvostudomány és művészet, számukra köznépileges alakban adassék elő. Következöleg, minthogy köznépi — 's egyszer'smind tudományos rendszerű — orvostudományt képzelni bajosan lehet: azt egész kiterdésében, mint tudományos 's művészeti rendszeres egészet, nem orvosoknak, és így köznépileg — ha csak tudományos rendszertelen tudomány nem alkottatnék — előadni lehetetlen.

Midön tehát, a' fölebb előterjesztett önmileges szempontból általános nézet szerint, igaz ugyan, hogy az orvostudomány leginkább lehet tárgya köz-

*) Wer sich selbstthätig und mitschaffend der Wissenschaft bemächtigt, dem kann auch die Weihe der Kunst nicht fehlen, wer aber anders verfährt, kann zwar etwas gelernt haben, doch wird er sich nie zum wahren Wissen und Können erheben, und so bleibt er ewig ein Stümper. Lásd: Mende die Medizin in ihrem Verhältnisse zur Schule, zu den Kranken und zum Staat. Greifswald. 1820. 4 lap.

népi tudománynak; de önkilegesen, vagy is a nemorvos közönség minden rendű osztálya' fogékonyságához képest tekintetvén, tudományos rendszere' sérülése, főlüleges és hijányos ismeretek szaporítása nélkül, annak köznépüleges előadása meg nem eshetik: következik, hogy az annak köréből vett olly igazságok, czikkelyek, és tanítmányok, mellyek az emberiség nagyobb részére nézve hasznosak és szükségesek, tehetik csak 's tesz is tárgyát a' köznépi orvostudománynak.

És így: az orvostudomány' egész köréből merített, olly hasznos és szükséges ismeretek' foglalja, mellyek által a' nemorvos, életbeli minden viszonyaihoz 's körülményeihez képesti czélirányos élet rendet követni, egészségét fõntartani, betegségtõl óvakodni, kezdõdõ nyavalyákat elhárítani, az élet hirtelen veszedelmeiben okosan segíteni, fogékonyságához alkalmazott egyszerû 's érthetõ előadással tanítatik — neveztetik: köznépi orvostudománynak (falusi-házi orvostudománynak. *Medicina popularis, ruralis, domestica. Volksärztliche Wissenschaft, Populäre Medizin.*)

MÁSODIK SZAKASZ.

A' köznépi orvostudomány' köre 's határai.

Azon számtalan köznépi orvosi iratok között, mellyekkel minden nemzet és nyelv bővelkedik, 's mineműekkel kivált a' németföldi számos könyvtárak évenként sok könyvtárusi teremeket töltenek meg, mellyek közül tömérdek forog az önkurúzsolásra igen hajlandó magyar nemorvos közönség kezeiben, — alig lehet csak keveset is találni, melly nevének 's céljának illőleg megfelelne. Úgy találhatni közönségesen, hogy azoknak szerzőji, a' tárgy megválasztásával 's jó elrendelésével, a' mi pedig fő dolog, keveset gondolnak; így rendszerint sokkal többet adván elő, mint körükbe tartoznék, azon közép út, mellyet egy célirányos köznépi orvostudomány szerkesztésében követni kell, eltévesztetik 's a' cél egészen elvéttetik.

Kelletinél többet adnak elő azon köznépi orvosi iratok, mellyek betegségekről, azoknak természetéről 's gyógyításuk módjáróli tanításokat foglalnak magukban, 's mellyek a' ben elszórt vagy melléjük függesztett, egyes betegségek ellen rendelt számtalan receptek által, akarják a' nemor-

vost önmaga 's mások nyavalyái' orvosává rögtön alakítani. Vizsgáljon meg bár akárki sok, az unalomig dicsérve 's magasztalva jelentetni szokott, köznépi orvostudományi könyveket, nem találанд egy szócskát sem arról: miben áll a' köznépi orvosi iratok' létszere? mi tartozik azoknak körébe, mi ném? melly esetekben kell az affélékhez folyamodni nemorvosnak? mellyek lehetnek az azokban előadatható, 's nemorvosokra — tulajdonképpen a' köznépre nézve, czélirányos és szükséges orvostudományi ismeretek? 'sa' t.; de talál többnél több kór 's gyógytudományi cikkelyeket, 's ezek úgy ajánltatnak, mint a' mellyekből akár melly, korú, nemű, rangú, hivatalú, foglalatosságú, életmódú, testalkatú 's a' t. emberek' akarminemű, fajú, fokú, alakú, idejű, szövvényű nyavalyái' gyökeres és csalhatlan orvoslására nézve, csak egy itnézet után is — midőn t. i. már a' könyv nem felette mértékletes ára befizettetett, olly ritka gyógytanúságokat lehet meríteni, hogy azoknak híven követése mellett, rendes orvos nélkül örökre ellehet lenni, 's minden betegségtől ment, egészséges hosszú életet lehet élni! —

. Az illy nemű köznépi orvostudományi iratok, 's az ezeknél még alábbvaló — egy vagy más universalis gyógyszer, szemteleu dicséretekkel, sőt bizonyítványokkal ajánló — lárمامunkák, nem egyebek haszontalanu igyekezetű, kelletinél többet előadó, czéliránytalanu 's ártalmas iratoknál.

De még azon munkák is, mellyeknek szerkez-

tetésében a' köznépi orvostudomány' józan elvei 's alapjai eléggé megvetve, a' jóválasztott tárgyak rendszeres és czélnek megfelelő előadással ellátva vagynak, — utóbb, midőn a' nemorvos némelly aprólékos betegségekbeni magatartását szabályoznák, a' közép utat rendszerint eltévesztve, kór és gyógytudományi fölösleges oktatásokban, körön kívül eső és szorosan csak orvosra tartozó rendszabatok fölhordásában, receptek előírásában mérülnek el; holott pedig a' köznépi orvosi iratok határát meghaladó illyes tanításokat a' nemorvosra nézve átaljában olly veszedelmeseknek lehet tekinteni, millyen a' kés gyermek kezében. — Innen azon szerencsétlen gondolat, hogy a' nemorvos egyes betegségek gyógyítására oktattassék, csaknem annyi károkat okozott már, mint a' legveszedelmesebb nyavalyák; azért nem is csuda, hogy sokan minden köznépi orvosi iratokat kivétel nélkül kárhoytatnak 's megvetnek, sőt a' felsőbbiségi 's orvosi politiai törvények is nem ok nélkül tiltják 's korlátozzák azokat.

Lehet ugyan a' nemorvost egyszerű rövid oktatások által arra vezetni, hogy némelly igen sürgetőes esetekben, betegeknek segítségül lehessen, ámbár a' köznépi orvostudományak ez nem fő célja; — de ezen segítségnek, a' szoros értelemben vett orvosi segítségtől egészen különbözónak kell lenni, közönségesen csak olly óvó bánásban határozthatnia, melly által a' nyavalya kifejlése akadályoztassék, vagy annak veszélyes fokra emelke-

dése gátoltassék, melly is határon túl terjedő nem lévén, általa mintegy segítetik az okos gyógyművészet a' nyavalya gyógyításában 's az elveszett egészség helyre állításában, nem tétetik pedig elkerülhetővé, vagy éppen szükségtelenné 's fölöslegessé.

Ezeknél fogva a' köznépi orvostudomány körébe tulajdonképen csak a' Dietetikai tanítmányok tartoznak, mellyek minthogy az egészséges emberi test' és élet' ismeretére vezérlő tanítmányokkal, olly alapos viszonyban állanak, millyenben áll a' gyógytudomány a' gyógyszer tudománnyal, — meg kell azokat előzni boncz- és élet-tudományi (anatomiai, physiologiai) ismereteknek, mellyek pedig a' köznépi orvostudományra nézve legalkalmasabb — ember tudomány (anthropologia) — nevezet alatt terjesztethetnek elő. Antropologian és Dietetikán kívül, mint ezt a' következő szakasz bővrendben előadja, igen helyén áll még a' köznépi orvostudomány körében az úgy nevezethető köznépi gyógytudomány (*Volksheilfunde*), melly általánosan arról tanít, mint kell az embernek betegségben magát tartania, beteggel bánni, némelly nyavalyáktól mind magát mind másokat megóvni 's megmenteni 's a' t. — különösen pedig a' hirtelen életveszélyekben hogy lehet korán és okosan segíteni. — Mik ezen kívül a' köznépi orvostudomány körébe kényszerítettnek, mint: nyavalyák gyógyítását, terhesek ápolását szülők 's gyermek ágyasokkal bá-

nást 's a' t. tárgyazó tanítások, mind azok, mint a' nevezett tudomány határain kívül esők, a' nem-orvosnak egészen haszontalauok, 's céliránytalanok, sőt többnyire utálatos tudákoskodásra, veszedelmes ál ismeretekre, szemtelen himpellérkedésre, vakmerő kuruzsolásra 's kontárkodásra vezetnek és számtalan káros következtéseket okoznak. —

HARMADIK SZAKASZ.

A' köznépi orvostudomány' szerkezetének terve.

Hogy egy józan elveken alapúlt 's bizonyos határok közé szorított köznépi orvostudomány, a' nem orvos közönség boldogságára jótékonyan munkálódjék, mind külső, mind belső szerkezetének célirányosnak 's kielégítőnek kell lenni. Külső szerkezete a' nemorvosok mind alsó, mind közép, mind felsőbb rendű osztálya' fogékonyságához, lelki miveltségéhez 's szelleméhez alkalmazott előadásban áll; belső szerkezetét pedig, a' körébe tartozó tárgyak' okos megválasztása, azoknak helyes rendbe foglalása, 's a' nemorvos szükségéhez, körülményeihez 's helyzetetéséhez képesti kimerítő előterjesztése teszik.

Micsoda tanítmányok tartozhatnak igazán a' köznépi orvostudomány körébe, röviden említetem az előbbeni szakaszban. Ezeknek bővebben

's bizonyos rendszerben lehető előadására nézve, Wedekind (*), Froriep (b), Styx (c), Masius (d), Schordann (e), Mende (f) e tárgyra tartozó észrevételeiket 's elveiket szemem előtt tartván, alkottam a' következő szerkezeti tervet:

I) *Bévezetés.*

Ebben előadatnak: általános fogalmak 's előismeretek az orvostudományról, annak célja, fontossága, hasznai; az orvos rendeltetése 's méltósága, nemorvos és orvos közötti viszony; azon ferde véleményeknek 's előítéleteknek, mellyek az orvosról 's orvostudományról a' népnél uralkodnak, megczáfolása; falusi kuruzsolók, házaló 's más ál orvosok 's kontárok rajzolata; tudatlan orvosok megítélésére 's az okos tudományos orvos ismeretére vezérlő elvek. Továbbá szükségesek e orvostudományi ismeretek nemorvosnak — és men-

-
- (*) G. Wedekind. Prolegomena einer künftigen Exoterischen Arzneykunde. Mainz 1793.
 (b) Fr. L. Froriep. Einige Worte über populäre Medizin. Weimar 1801.
 (c) M. C. Styx. Ideen über populäre Arzneykunde. Dorpat 1802.
 (d) G. H. Masius. Handbuch der Volksarzneiwissenschaft. Leipz. 1817.
 (e) S. Schordann. Dissertatio de Medic. populari Pest. 1817.
 (f) L. Mende. Die Medizin in ihrem Verhältnisse zur Schule zu den Kranken, und zum Staat. Greifswald. 1820.

nyiben? mint kell azokat tekintenie 's használnia? Mi a' köznépi orvostudomány? annak célja, köre és becse; a' köznépi orvostudomány története, nevezetesebb köznépi orvosi iratok ismertetése 's ezeknek némi birálata; végre az ide tartozó tanítványok' 's azokat előadó részek' és szakaszok' előszámlálása, vagy is a' tárgyrend.

II) *Embertudomány.*

Ide tartoznak: általánosan az emberről, mint legfőbb életműves lényről, az egész külvilággali mindenféle viszonyairul, életről, életerőről, életfolyamrul 's az egész életművezetésegrül szóló, — különösen az emberi test' ismertetét, annak egyes életműveinek alaki 's vegyületi szabdaszeres alkatját 's szerkezetét — mennyire ezek testbonczolati mutatómások nélkül történhetnek, — minden életművek működéseit 's a't. előadó célirányos rövid tanítások, szóval: az egész ember' boncz és élettudományát tárgyazó általános és különös ismeretek.

III) *Dietetika.*

Ezen élettudományon alapuló rész, a' köznépi orvostudományuk fő és léteges részét teszi, melly is két szakaszra oszlik. Ugy mint

1) *Általános dietetika.* Ebben az egészség' valódi mivoltát fejtegetvén, lerajzoltatik az egészséges és nem egészséges állapot képe; továbbá azon mind külső, mind belső dolgok, mellyeknek az ember lelki 's testi épségére fő befolyása

van, előszámláltatnak; ilyenek: étel, ital, álm, mozgás, ruházat, lak, környék, lég, éghajlat; mérsékmény, lelki indulatok, testi gyönyörök 's a' t. — 's mind ezeknek természete és az egészség' állandó föntartására szükséges volta, tudományos rendben (melly is az úgy nevezett *Materia dietetica*) előadatik.

2) Különös Dietetika — melly az előbbie' alkalmazását, vagy is az egészség' föntartását 's az élet hosszabítását, tárgyazó szabályokat tanítja (*Macrobio tica*). És pedig különös czikelyekben előadja: a' test egyes részeinek, mint szemnek, hajaknak, fogaknak, külbőrnek, melnek 's a' t. ápolását, — különböző életkorú, nemű, állapotú, hivatalú, foglalatosságú emberek' czélirányos életrendtartását.

IV) *Testi nevelés.*

Ez tulajdonképen az előbbeni (III). rész körébe tartoznék, hanem érdekességénél 's nagy fontosságánál fogva, különös részben szükséges előadatnia. Ehezképest itten mind azon elvek 's szabályok, mellyek a' csecsemők ápolását, mind a' két nemen lévő gyermekek' 's növendékek' okos testi nevelését egész kiterjedésben tárgyazzák, czélirányos bővségben fejtegettetnek 's előterjesztetnek. Itt egyszer'smind előadatik: mellyek a' csecsemő, gyermek 's növendék kor' nevezetesebb nyavalyái? mi okokból eredhetnek? micsoda dietetikai rendszabások által lehet azokat eltávoztat-

ni? hogy kell azokat csekélyebb esetekben gyógyítani?

V) *Köznépi gyógytudomány.*

Ez tanít 1) Általánosan: a' nemorvos betegségekneli magatartásáról, a' mentő gyógymódokról 's azoknak természetéről, a' mentő — 's légtisztító szerekről; betegek ápolásáról, lábadozókkal bánásról; az orvos, némelly gyógyszerek, gyógyszertár, bizonyos nyavalyák 's azoknak az év egy vagy más részéhez kötött — 's egyébféle gyógyítása felől uralkodó előitéletekről; házi szerek igen vagy nem méltatásáról, a' sokszor divatozni szokott universalis gyógyszerek, némelly nagy becsben tartogattatni szokott régi receptek, álorvosok, kurúzsolók — mint tekintéséről 's a't.

2) Különösen előadja: hogy kell némelly nép — járvány — pestises — 's ragadó nyavalyáktól órizkedni? mit kell némelly veszedelmes körtümenyekben a' beteggel cselekedni? zuzás, törés 's metszés által okoztatott nagy sebekkel — hamarjában, a' veszedelmes vérfolyás szüntetésére nézve tenni? a' hajló életkorral együtt járó némelly nyavalyákat eltávoztatni vagy enyhíteni? miképen kell némelly hirtelen lefolyású veszélyes betegségben, mig orvos érkeznék, okosan segíteni? Továbbá itt adathatnak elő, az emberi külfömbféle lelki 's testi foglalatosságoknál — a' környék' fekvési, levegői 's más helyezeténél fogva származó nyavalyák' elkerülésére tanító orvosi rendszabások. Ugy szinte azok is, mellyeket a'

papnak a' kisdedek keresztelésére, a' betegek' látogatásakor magatartásra, haldoklóval bánásra, 's ennek nyavalyájához képesti óvakodásra, — a' hólnak rövidebb vagy hosszabb ideigi eltartására 's temetésére nézve, tudnia, követnie, és az illyes körülményekben szolgáló személyek által tétetnie kell; melly is az úgy nevezett papi orvostudomány (*medicina pastoralis, M. clerica*).

IV) *Segítség a' hirtelen élet veszélyekben.*

Ezen részben azon orvosi segéd eszközök és módok adatnak elő, mellyek által az élet veszedelmeiben okosan korán és helyesen segíteni lehet és kell. Hirtelen életveszedelemben forognak pedig, az álhalálban lévők, t. i. a' megmérgezettek, vízbe merültek, megfagyottak, szénő által megfuladtak, magokat fölakasztottak, villámütöttek; 's az illy szerencsétleneken való segítség módjait, minden nemorvosnak jól tudni, 's a' segéd eszközöket ismerni, több mint szükséges.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Ártalmas és hasznos 's becses volta a' köznépi orvostudománynak.

Átaljában ártalmas a' köznépi orvostudomány, legyen az bár a' legcélibírányosabb 's a' legszűkebb határok közé szorított tartalmú 's szerke-

zetü, azon esetben, ha a' nemorvos egészen ki-
 elégitőnek tartja azt minden szükségeire nézve,
 ha még olly körülményekben is az ebben találató
 egyszerű orvosi rendszabatokkal akarja beérni,
 midőn valósággal orvosi segedelemért 's gyógy-
 tanácsért kölletnék folyamodnia. Vagynak neve-
 zetesen sokan, kivált a' tudományos körbeli nem-
 orvosok között, kik egy vagy más szerfölvött meg-
 kedvelt köznépi orvostudományi könyvhöz, an-
 nyira ragaszkodnak, hogy még betegségben is,
 csupán az ebből meritett dietetikai 's kór-ápolási
 szabályok' szoros követése mellett állanak, 's azo-
 kat a' rendes cura' nélkülözhetésére elégnak tart-
 ják; mellyből utóbb, minthogy az ilyen ember sem-
 mi bajából nem vergődhetik ki tökéletesen, bete-
 gessé, nyavalygóvá létel, némelly nyavalyának
 elidülése, vagy igen nehezen gyógyíthatóvá, sőt
 soha gyökeresen ki nem írthatóvá változása 's
 több roszak szoktak következni.

Különösen ártalmas pedig a' köznépi orvos-
 tudomány mind az egyes emberekre, mind a' tár-
 saságra nézve, ha kelletinél többet ad elő, ha olly
 tárgyokról tanít, mellyek éppen nem tartoznak kö-
 rébe; oh pedig beh kevés köznépi urvostudomá-
 nyi munkát lehet látni, melly nem illy tárgyak elő-
 adásával foglalatoskodnék! Inneu van az, hogy
 azon szerencsétlen szerkezetü 's foglalatu köznépi
 orvosi iratok, mellyek kór 's gyógytudományi el-
 vek fejtegetése, a' nyavalyák' gyógymódjairóli ta-
 nitás 's különös gyógyszerek' öszvehalmozásával

dagályoskodó receptek' ajánlása által, egyes betegségek gyógyítására oktatják a' nemorvost: ezerféle hibás képzeleteknek, tömérdek álvéleményeknek 's ártalmas előitéleteknek lesznek kútfeje; az ilyen céliránytalan köznépi orvosi iratok azon veszedelmes mivek, mellyek megszámlálhatlan visszaéléseket, élet' és egészség' örök romlását és millió rossz következéseket származtatnak, éppen azon nemorvos közönségnél, mellynek számára, közhasznú kereszt névvel jönnek világra. Továbbá rendszerént úgy történik — mint a' mindennapi tapasztalás bizonyítja — hogy ha a' nemorvos vagy egyszer meggyógyítani talált valamely nyavalyát, a' kezében forgó köznépi orvosi könyv' tanítása szerént, szemügyet kap, legkedvesebb foglalatossága leszén becses könyvének betüről betüre tanulása, 's majd élet rendszabályokat osztogat, köti mindenre alaptalan ismereteit, vakmerőn fog akármiféle nyavalya' gyógyításához, házi szerekkel meg nem elégszik, hanem olly patikai szerekhez merészel nyúlni, mellyeknek természetét, 's erejét messzirül sem ismeri, 's ezeket olly adagokban veszi 's adja, millyenekben azokat az orvos nem bátorzkodnék rendelni, 's így a' csekély és egyszerű betegségből, olly terhes és szövevényes nyavalyát készít, melly a' legerősebb alkatú testet is elsenyveszti, nyomorékká teszi, sőt előli. Így lesznek sokan mind házoknépének terhes, mind barátjaiknak unalmas, mind hivatalos foglalatosságaik' vitelére alkalmatlan rásztkorságosok

(hypocondriaci), orvoskönyv szerént evő, ivó, alvó, mozgó 's a' t. senyevészek, minden dolog iránt kedvetlen és részvétlen szánakozásra méltó főnjáró halottak. — Így képeztetnek a' czéliránytalan tartalmu köznépi orvosi iratok által, az orvostudományt alacsonyító, házról házra szemtelenül kóborló álorvosok; az orvost keservesen bosszantó, a' beteghez magokat csúf orczátlansággal befúró tudákos férjfiak; a' legépebb emberek' korságosokká nyomorítását, sok háznépek' örökös egyenetlenség tengerébe süllyedését gonoszúl eszközölő, béke- egészség és élet - hóhérok — ama' mindenütt felemelt fővel járó tudatlan 'kurúrszoló asszonyok.

Nem lehet azonban elhalgatni, hogy a' nem-orvos közönségnél szerte létező orvostudományrólí hamis képzeleteknek, és az említett, sőt még több elő nem számítható rosz következtetéseknek, nem mindég a' köznépi orvosi iratok, hanem magok az orvosok, valódi kútfeje. Találkoznak t. i. olyanok az orvosok között igen számosan, kik, vagy saját viszketegségüknél fogva, vagy a' beteg 's beteg körül lévők' nyugtalan kérdezősködéseire, nem csak a' nyavalyát nevezik meg, nem csak a' kóréletrendet (regimen) szabják meg, hanem a' betegség' természetéről, okairól, lefolyásáról, kimeneteléről, a' rendelt gyógyszer erejéről, vegyítési minémüségéről, a' gyógytervről 's a' t. elég gyöngék órákig is fecsegni a' beteg' ágya mellett, — mi is különösen bélyegzi a' hábnemaunis-

tákat; vagynak sokan, kik egy vagy más különös fő kór-okot képzelnek 's minden nyavalyát attól húznak le, például: egyik gyomor tisztátalanságtól, másik a' nedvek csipőségetől, 's vérsűrűségtől, némellyik a' szerföltti izgékonyaságtól, másik ismét egy vagy más kór-csipőségtől származtat minden betegséget; kik is efféle nézeteikről nem csak betegnél, hanem egészségesek társaságában is egész szenvedelemmel értekeznek, gyógyelveiket folyvást fejtegetik 's az azokhoz alkalmazott életrendszabátokat mindennek ajánlják; innen van az, hogy az illyes bőbeszédű orvosok lakhelyén, „olgy sok alaptalan véleményekre 's. álismeretekre lehet a' nemorvosoknál találni; innen van az, hogy az idegen emberek' beszédéből 's előadásából rendszerént ki lehet könnyen venni, millyen fajta orvossal vagynak gyakori érintésben. —

Igen hasznos és nagy becsű ellenben a' köznépi orvostudomány minden rendű nemorvosra nézve, de csak akkor, ha tárgyaira 's tartalmára nézve, körén 's batárain túl nem hág; nevezetesen ha az előbbi szakaszban előadott terv szerént van az szerkeztetve. Ebből minden rendű 's pallérozódású nem orvos, tiszta és ép fogalmakat szerezhet az orvostudományról, azt méltatni 's becsülni megtanúlja, sok balvéleményeknek 's előítéleteknek nevetséges és ártalmas voltáról meggyőzetik; az emberi testről 's annak életműködéseiről rövid alapos ismeretekre tehet szert, megtanúlja a' test' egészségének fontartását, figyelmes-

sé tétetik arra, hogy a' nyavalyákat elkerülje, és átláthatja, hogy azoknak gyökeres gyógyítására nézve, orvosra van mindenkor szüksége. Nagy haszna és bece van továbbá az említett jó szerkezetű köznépi orvostudománynak: a' csecsemők', gyermekek' 's növendékek' ápolására 's okos testi nevelésére nézve, melly fontos tárgyra különösen honunkban igen kevés figyelem fordítatik, pedig ennek alapos ismerete áraszthat az egész társaságra legjótékonyabb hasznokat. — Különös haszna van pedig a' célirányos köznépi orvosi iratoknak, a' nemorvos közönség' azon részére nézve, kik a' nagyobb városoktól távol eső faluk' 's puszták' lakosai lévén, igen gyakran nem csak orvos nélkül szűkölködnek, hanem az élet' és egészség' föntartására 's a' nagyobb nyavalyák' eltávolztatására vezető egyszerűbb útmutatásoknak is hijjával vagynak. Illyen helyzetben van pedig honunkban a' szoros értelembeli nép, kikre nézve az olly köznépi orvosi iratok, mellyek mind az egészség' állandó föntartását, mind a' betegségekbeni magatartást, mind némelley veszedelmes nyavalyákban 's kórtüneményekbeni hamar segitést, különösen pedig a' hirtelen életveszedelmekkel küzködők megszabadítását, egyszerű és fogékonysághoz alkalmazott elő-adásban tanítják; valóban hasznosak és megbecsülhetlenek.

Mind ezekből világos, hogy a' betegségek ismeretére 's azoknak gyógyítására tanító köznépi orvostudomány a' nemorvosokra nézve több tekin-

tetből ártalmas; kitetszik ellenben, hogy az illy tárgyakra ki nem ereszkedő, vagy azokról igen nagy megszorítással szóló, átaljában pedig a' fölebb előterjesztett módon szerkeztetett köznépi orvosi iratok, mind magános, mind közönséges szempontokból nézelve, fölötte hasznosok és becsesek.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Mi módon közöltethetnek orvostudományi ismeretek a' nemorvosokkal?

Két uton lehet a' nemorvos közönséggel orvosi ismereteket közölni, u. m.: élőszóvali tanítás és köznépi orvosi iratok által.

1.) Élőszóvali tanítás azok által történhetik, kik a' nemorvosokkal, különösen a' köznéppel, gyakori 's legközelebbi érintésben 's öszveköttetésben vagynak, 's ehez képest alkalmuk van azokat oktatni; ilyenek az orvosok, a' gazdatisztek és a' néptanítók,

Az orvosok minden esetre legtöbbit tehetnek itt; mert ezek valamennyi rendbeli emberekkel gyakori és szoros köttetésben állanak, 's tőlük minden oktatások rövid uton, — az alsó rendű néphez egyenesen a' betegségkor intézett beszéd által, — úgy mondván első szájból 's tisztán juthatnak a' nemorvosokhoz. Magában értetik, hogy ha az orvos ezen foglalatosságban haszonnal akar eljárni, meg kell a' körében lévő nép' bizodalját

nyernie, velök bánni, hozzájok illendően leeresz-
kedni tudjon; különösen ismernie kölletik azon
népnek, mellyel dolga van, polgári helyezetét,
erkölcsét, szokásait, miveltsége' fokát, előítéle-
teit, visszaéléseit, élete módját 's a' t.; a' néphez
intézett oktatásaiban 's előadásában szelíd, békes,
türelmes és érthető legyen; mellyre nézve főké-
pen megkivántatik, hogy a' nép nyelve, legyen az
ővé is, mert lehetetlen azon houbeli köznépnek
orvosi népoktatásokra szert tenni, mellyben az or-
vosok idegen ajkúak; és éppen ez egy fő oka an-
nak, hogy honunkban olly sok kontárok 's falusi
kurúzsolók léteznek, mert készebb a' beteg nép,
nyavalyában kínlódni, sőt elveszni, vagy magát
tudatlan bába' 's kurúzsoló' durva kezeire bizni,
mint azon nemét vagy zsidó orvoshoz folyamodni,
kivel saját nyelvén nem beszélhet.

A' gazdatisztek hasonlólag folytonos és
szoros öszveköttetésben vagynak az alsóbb rendű
nép osztállyal, különösen azon munkás néppel, kik
gazdasági foglalatosságokban, nem csak napokat
's heteket, hanem hónapokat, sőt az esztendőnek
nagyobb részét, mezőn 's pusztákon töltik, kik is
helységüktől jó távol esvén, fáradságos munkáik
mellett többnyire roszul készült, 's átaltában egy-
féle, a' nyári rekkenő melegekben gyakran reájok
is büzhödött hús étellel és posványos víz itallal
kénytelenek élni, és egészségük sok veszélynek
ki van tétetve. A' gazdatisztek tehát az ilyen,
kormányuk alatt lévő népet 's annak szükségeit

minden tekintetben legjobban ismervén, velök leginkább közölhetnek körülményeikhez képest olly köznépi orvosi ismereteket, 's egyszerű életrendszabályokat, mellyek által egészségük föntartásék, betegségtől megmenekedjenek, vagy az őket netalán környékező nyavalyák eltávoztassanak,

A' néptanítók legkönnyebben közölhetnek köznépi orvosi ismereteket a' nemorvosokkal, mivel ők minden rendűekkel legközelebbi öszveköttetésben élnek, ők ismerik legbővebben a' népszokásait, gondolkozásuk 's életök módját, erkölcsét, előítéleteiket 's a' t. továbbá a' néptanítókhoz rendszerént megkülömböztetett bizodalommal viseltetnek majd minden nemorvosok, különösen a' köznép; nekik van egyszersmind legjobb módjok 's alkalmuk, mind a' gyermekeket — mint oskolatanítók, mind a' megletteket — mint papok, köznépi orvostudományi ismeretekre bizonyos órákon oktatni. Így például: az oskolatanító jó előmenettel tanítbatná keze alatt lévő növendőkeit, a' hét egyik vagy másik napján, egészség föntartási szabályokra, mellyeknek tanítása pedig, nem a' pusztá könyvnelküli megtanúztatásban, hanem emberndományi ismeretekre alapított értelmes magyarázgatásban 's a' gyermeki ész fogékonyságához alkalmazott előadásban áll, mert csak így lehetnek azok az egész életre kiható hasznos ismeretek; a' pap pedig legalkalmasabban oktatbatná népét, (a' III. szakaszban előadott terv szerént) czélirányosan szerkeztetett 's közönségesen jónak

találtatott, köznépi orvostudományi könyvből, annak egyszer egy, máskor más czikkelyeit adván elő, — a' vasárnap déleesti órákon, olly móddal, hogy a' délutáni rövid ideig tartó rendes isteni tisztelet után, köznépi orvosi tanítás tartatnék.

2.) A' köznépi orvosi iratok által legszélesebb 's legjobb uton közöltethetnek orvosi ismeretek a' nemorvosokkal, kiknek egész közönységét három rendre lehet osztani; az alsó rendbe tartoznak a' kisebb városi, falusi, mezzei lakosok, vagy is a' tulajdonképenvaló köznép, — a' középi rendhez számítatnak a' nagyobb városi polgárok, mesteremberek, művészek, kisebb rangú tisztviselők; a' felső rendű nem orvosokat a' nagyobb rangú tisztviselők, hivatalbeliek, 's tudományos emberek teszik. Általában a' köznépi orvosi iratokat legkevésbé használhatják az alsó rendűek, vagy is a' köznép, de ezekre nézve úgy lehet segíteni, hogy az ő nekik különösen szükséges dietetikai ismeretek, betegségek' elkerülésére 's életveszélyek' eltávolítására tanító oktatások, az ő kezökön forgó oskolai olvasó könyvekben, vagy a' sokféle hazudságok 's alacsony mesék belyett a' kalendáriomokban, mellyeket a' legszegényebb nép is könnyen megszerezhet, egyszerű és érthető írásmóddal adatnának elő; inkább használbatják azokat a' középi rendűek, leginkább pedig a' felső rendbeliek. Ennél fogva ezen három különböző rendbez képest, különbözni kell az orvosi iratoknak, nevezetesen mindenik rend

fogékonyságához, műveltségéhez, szükségeihez 's a' t. alkalmazott tartalmúaknak 's előadásúaknak kell azoknak lenni.

Kérdést nem szenved, hogy a' köznépi orvosi iratokat csupán orvosok szerkeztethetik, még pedig olyanok, kik nem csak az egész hon' orvosi topographiai ismeretét bírják, hanem minden egyes környék' többféle viszonyaival, a' népek szokásaival, életmódjával 's a' t. közelebbről ismeretesek. A' nem orvosnak, legyen bár akármelly rendű 's tudományos műveltségű, minthogy az ő orvosi ismeretei mindig egy oldalúak, fölöslegeseek, tapasztalati 's egyéb hiányokkal teljeseek, — köznépi orvostudomány' irásába ereszkedni, dicséretes, de haszontalan, és ártalmas igyekezet.

Micsoda tárgyokról, milly rendben 's kiterjedésben, szólhatnak a' köznépi orvosi iratok? mik nem tartoznak azoknak körébe, főlebb elmondattott. Ezek mellett, hogy általuk a' cél annál inkább elérettessék 's igazán közhasznúak lehessenek, kerülhetlenül szükséges, hogy az előadás világos és érthető, az írásmód egyszerű, minden dagálytól, czifra, virágos és mesterkélt szavaktól 's kifejezésektől tiszta, 'és minden rendű nem-orvosokhoz alkalmazott legyen.

Leghelyesebb módon, 's a' célnak leginkább megfelelőleg, és különösen honunkban, csak úgy közöltethetnének köznépi orvosi ismeretek, ha a' honi főbb oskolákban, hol t. i. több tudományok

pályája is végeztetik, mint a' Lyceumokban, Aca-
demiákban, Seminariumokban, Collegiumokban,
közönségesen tanítatnék a' köznépi orvostudomány.
Azon orvos, ki ezt nyilván és rendes órákon ta-
nítaná, tettben és gyakorlat által valósíthatná a'
tudomány' javallatit, 's köz tapasztalat alá jöhető
eseteket is mutathatna elő, 's így a' legnagyobb
benyomású fontos erősegekkel győzhetne meg kit
kit, sok elvek' igazsága felől. Ezen köznépi or-
vostudományi leczkéket, a' felsőbb tudományok
körüli forgolódó ifjúság, hetenként egy két órán,
megszorítás nélkül, igen kis fáradsággal, és mint
igen érdekesekeket 's közhasznuakat, egész kedvel
's örömmel halgathatná 's tanulhatná. Az ifjúság'
szintügy erkölcsi mint egészségi jólléte, melyet
eszközölni minden tanító intézetnek egyik fő kö-
telessége, így leginkább háttorságositathatnék;
különösen pedig azokra nézve, kik idővel gazda-
tisztok, papok, iskolatanítók, nevelők szándékoz-
nak lenni, igen jó út nyílnék, az élet és egészség
főntartását, testi gyermek nevelést 's a' t. előadó
igen hasznos és szükséges ismeretek' korán és
könnyen lebető megszerzésére. —

Mód és út van elég, melly a' szép jó és hasz-
nos felé vezet, bárcsak keresnők és követnők!
terv és javallat, sok jónak, szükségesnek és hasz-
nosnak megszerzésére nézve, bőven készűl, —
oh bárcsak egynek kivitelét 's teljesülését megér-
hetnők! de bárcsak valamelly jó fogamatot ígérő
igyekezetet 's kezdetet szemlélhetnénk!

V É G S Z Ó.

Ismerem az embert gyötrő nyavalyákat 's az orvosi segítség nélkül szükölködő beteg szenvedéseit, — tudom az orvosi ismeretek hijányával küzködő nemorvos helyzetét, 's elfogúlt kebellem érzem az egészség' állandó föntartására, nyavalyák' elkerülésére, a' betegségben sinlödök' ápolására, 's az élet veszedelemben lévő szerencsétlenek' szabadítására vezérlő, köznépi oktatások' szükségét; — de tehetséggel csekéllyel bírok, ezerszer csekélyebbel mint körömben igen sokan, 's nem tehetek annyit, a' mennyit tenni szeretnék, — 's így parányi erőm buzgó érzetekben, tenni ohajtásban 's vágyban oszlik meg. Ezen vágy ösztönöze arra, hogy jelen iratomban, a' nemorvos közönység' egészségi jóllétének eszközlésére tanító köznépi orvostudomány' általános elveit fejtegessem, hogy annak mivóltáról, tárgyáról, hasznairól, megszerzésé módjairól röviden értekezsem, honom' e' részbeni helyzete 's szükségei folyvást szemem előtt lévén. — Tisztelem én a' magas pólczon álló orvostudománynak 's a' fontos körü orvosi hivatalnak méltóságát, csak úgy, mint akármellyik buzgó tisztársam, — tudom becsét az emberrel, annak élete' 's egészsége' föntartásával foglalatосkodó jó-

tékony tudománynak, 's magasztalom azt, — ismerem az annak alapos ismeretére vezető igen terhes és nehéz utat; — 's midőn azt megmutatni igyekszem, hogy a' nemorvost különösen a' köznépet, orvostudományi ismeretekre, bizouyos módokon oktatni lehet és szükséges, — midőn egy szűk határok közé szorított köznépi orvostudománynak szerkeztetését a' nemorvosra nézve célirányosnak lenni állítok: — nem a' porba ránczígálom le erőszakosan az orvos tudományt 's művészetet, mint azzal a' kurúzsolók cselekesznek; nem arról akarom a' nem orvost meggyőzni, hogy a' köznépi orvostudományi ismeretek mellett nincs orvosra szüksége; — hanem jó és igaz uton 's egyszerű alakba öltöztetve akarom azt főségéből lehozni, 's minden rendű nemorvosok körébe helyezni, a' népet az orvostudományhoz, ezt a' néphez igyekszem közelíteni; a' rossz szokások' megrottására, elöitéletek' megczáfolására, az egészség' föntartására, az orvostudomány' és orvos' méltósága 's el nem kerülhetése felől való meggyőződésre vezérlő, és egyebekre oktató józan ismereteket kívánok terjeszteni. Midőn ezt tettem, úgy érzem — nem helytelen cselekedetet követtem el.

A' miket itten e' fontos tárgy egész létszeréről általánosan előadtam, mind azok egy kezdő orvos ecsetének gyöngé vonásai; 's igen jól tudom, hogy többeket is kellett és lehetett volna mondanom, bár némellyeket önként halgattam el. — De vajha csak ezek által is arra ébreszthetnék

valakit, hogy — vagy szerencsésebb szempontokból nézett általános tervét adná egy ezé irányos köznépi orvostudománynak, — vagy az általam készített alap vonatok szerint, honunk édesen hangzó nyelvén készült jó köznépi orvosi iratot nyújtana nemorvos honosink' kezeibe! — öröm és megelégedés valódi érzése töltené el hazám nemorvos közönségének, különösen a'számtalan hasznos ismeretek nélkül tengő köznépnek — egészségi jóllétét 's boldogságát buzgón óhajtó keblemet!!

